

SZÁNTÓ JUDIT

Takarékon

■ GERHART HAUPTMANN: PATKÁNYOK ■

Mint az meglehetősen ismert: a *Patkányok*, Hauptmann közéleti pályaszakaszának reprezentatív alkotása, a mai német színházak egyik kedvelt s visszatérő műsordarabja 1911-es bemutatóján, Otto Brahm Lessing-Theaterjében megbukott; a kor legnevesebb kritikusai, így Alfred Kerr és Franz Mehring szedték ízekre. Az egyik legfőbb kifogás a két cselekményvonal túlon-túl laza, szervesen illeszkedése volt, s bizony ez a kérdés mind-máig egyik fő nehézsége a színreviteleknek. A tragikomédia – ha a rendezés össze nem forrasztja – érzékelhetően tragédiára és komédiára esik szét. Az összefüggés a felszínen logikusnak látszik, hiszen Harro Hassenreuter, a kvietált színidirektor és jelmez-össző mint a cselekményben fontos szerepet játszó padlás tulajdonosa és Johnné munkaadója családjával egyetemben óhatatlanul is szemtanúja és kommentátora lesz a „lenti” tragédiának – de miért éppen ők? A „fenn” és „lenn”-nek ezt a konfrontálását bármilyen más munkaadóval meg lehetett volna oldani; sőt a dráma totalitásának szempontjából a „fenn”-re tulajdonképpen nincs is szükség – a *Henschel fuvaros* is megvan mellékcselekmény nélkül. Túl szimpla és drámailag nem túl gyümölcsöző az a válasz, hogy a nyárspolgári bohém Hassenreuter szerepeltetésével Hauptmann megcáfolhatta azt az éppen a színidirektor szájába adott ókonzeratív tételt, miszerint egy egyszerű takarítónő nem alkalmas tragikus hősnőnek; ám ez a nézet 1911-ben többé nem volt virulens, s a német dráma egy egész vonulata már a gyakorlatban is megcáfolta. Egy másik, ezzel összefüggő lehetőség, hogy Hassenreuter a maga sekélyes idealizmusával s ettől nem idegen lapos pragmatizmusával a fennálló rend, adott esetben a magabiztos bismarcki Németország üdvözítő voltát hirdeti, s a status quónak ezt a fellengzős apológiáját ássa alá a dráma tragikus vonulata; ehhez képest azonban túl sok helyet foglal el a Hassenreuterhez lazán kapcsolódó intrika, Walburga lánya és Erich Spitta meglehetősen konvencionálisan megoldott szerelmi története, megterhelve az öreg Spitta közhelyes zsánerfigurájának – vidéki tiszteletes a bűnös nagyvárosban – felléptetésével (ez a szereplő a Radnóti Színház előadásából szerencsésen kimaradt).

Az aktuális előadások választhatják azt a megoldást, hogy eleve túlteszik magukat a dilemmán, s főleg a kitűnően megírt Hassenreuter-figurának és aurájának kiaknázására összpontosítanak; a mindig hálás atelier-jelleget ez esetben alátámasztja Alice Rütterbusch, a kikapós szubrett, valamint az ugyancsak zamatos (ám a jelen előadásból ugyancsak kihúzott) Nathanael Jettel udvari színész kerek epizódfigurája; ezt a szívének láthatóan kedves színházi vonulatot stafirozta ki Hauptmann két további, itt meg nem jelenő figurával, Hassenreuter két színinövendékével is. Lehetnek másfajta receptek is a probléma kezelhetővé tételére; 1989-ben a Burgtheaterben például Peter Palitzsch a Hassenreuter családot a szó szoros – fehér-aranycirádás – értelmében páholyban ülő voyeuröklé degradálta. Ám a legtermékenyebb – és számos módon érvényesíthető – színpadi megoldás valószínűleg az, amely egy nagyon erős drámai atmoszféra megteremtésével a teljes szereplőgárdát, a teljes cselekményt bevonja a „patkányokkal” jelzett és jelképezett általános bomlásba, széthullásba, rothadásba, ami természetesen nem jelentheti a változatos színek és effektusok semlegesítését. Annyi bizonyos, hogy a patkányokat, a hozzájuk való viszonyt vagy inkább a patkányok viszonyát öhozzájuk minden szereplőnek el kell játszania.

Valló Péter rendezésében egy további, kevéssé szerencsés megoldást intonál. Furcsa hangúlyeltolódásnak leszünk tanúi, amely különösen az első három felvonásban dominál: a húzások következtében a tragédia, a Johnné körüli események háttérbe szorulnak, s mintegy a John házaspár válik a Hassenreuter-történet epizódistájává (a pompás Johnné–Piperkarcka-, valamint a Johnné–Bruno-jelenetekben például benne reked a teátrális szusz); ugyanakkor pedig az ekként önállóul Hassenreuter-vonulat a társalgási dráma könnyed, helyenként már-már semmitmondó hangnemében jelenik meg; Hauptmann erős, akár poén-

Schell Judit (Johnné) és Schneider Zoltán (Bruno)

nak is kijátszható megfogalmazásai, amelyek Hassenreuter és Spitta ellentétes világnézetét tömörítik, belevesznek az általános szövegmondásba. Hassenreuter alakítója, Szombathy Gyula – amint az már *A kripliben* is megfigyelhető volt – eredményesen küzd önnön manírjai ellen, csak még nem találta meg azokat az eszközöket, amelyek tartalmasabban tehetnék jelentékennyé az általa játszott alakokat. Mellékbolygói közül a villanásnyi időre megjelenő Alice Rütterbuscht Parti Nóra élethűen skicceli fel, de már Walburga és Spitta sokkal súlyosabb szerepében az amúgy átütő tehetségű Hámori Gabriella és Lengyel Tamás a molière-i szerelmeseknél is jelentéktelenebb (bár az helyeslendő, hogy Valló a sokak által Hauptmann szöcsövének tekintett Spittát egyértelműen komikus-groteszknak, afféle Petya Trofimov-rokonnak

Köncz Zsuzsa felvételei

Lengyel Tamás (Erich Spitta), Gubás Gabi (Paulina), Szombathy Gyula (Harro Hassenreuter), Széles Tamás (Schierke), Moldvai Kiss Andrea (Sidonia Knobbe) és Hámori Gabriella (Walburga)

látatja), Martin Márta Hassenreuternéjének pedig még aca sincs; ezt mintha a monstruózus terjedelemnek kellene pótolnia.

Az előadásból sajnálatos módon hiányoznak a patkányok, vagyis az átütő atmoszféra. Ennek megteremtésében fontos szerep várható a játéktérre, ám Menczel Róbert semleges padlásdíszletéből a rendező – néhány nem túl eredeti geggel – csak a színpadi jelmezeket használja ki (lásd például *A messinai menyasszony* helyébe iktatott *Tell Vilmos*-részletet vagy Walburga és Spitta jegyespárrá való átkosztümirózását); a titkokkal, rejtőzködésekkel terhes, kísértetek és patkányok járta helyszín nyomasztó hangulata hiányzik.

A „lenti” világnak, Johnnének és környezetének ilyen körülmények között önmagáért kellene szólnia, ám úgy tetszik, Valló Péternek erről a depresszív és felzaklató beltenyészetről sem volt igazán erős, karakterisztikus víziója. Schell Judit (Johnné) és Szervét Tibor (John) markáns jelenléte természetesen ilyen körülmények között is érvényesül; szép pillanataik még azt is érzékeltetik, hogy szuggesztívebb rendezői irányítás esetén a két szerep ideális gazdákra lelhetett volna. Adott esetben azonban Schellnek nincsenek démonjai, s nem keríti hatalmába a hamis tudat sem, amelynek pedig Johnné alakja szinte archetipusos megtestesülése; szerepfelfogása túl szenttelen és józan, helyenként szinte intellektuális; a megszállott, beteges árnyalatok, az egzaltáció s bizonyos primitívség kezdettől hiányoznak belőle, ezért a figura összetettsége nem érvényesül kellően, és sorsa sem kellően felkavaró; Szervét Tibor pedig – rá nem jellemző módon – ebben a körüljárható, nagyszerűen jellemzett figurában inkább egyes helyzeteket játszik, semmint egységes képet adna erről a derék, tulajdonképpen jóindulatú, de a konvenciókat, a kispolgári erkölcsi kódexet egészen a könyörtelenségig tisztelt emberről. Igaz, hogy ezzel a két takaréklángra állított, már-már brechtiesen elidegenítő interpretációval sikerül a témában adott melodráma veszélyét elkerülni; viszont a melodrámaival együtt a tragikum is elsikkad.

Johnék mellékbulgói közül a legnagyobb – rendezői és színészi – mulasztás Schneider Zoltáné, aki Bruno Mechelke emblematis, sötét és romboló patkányfiguráját bursikóz, kedélyes pernahajderré lényegteleníti. Pauline Piperkarcka ugyancsak elsőrendű jelentőségű epizódszerepét Gubás Gabi korrektil, de kétdimenziósan oldja meg, s ugyanez mondható el Moldvai Kiss Andrea üresen hisztériázó Sidonia Knobbjáról, valamint Stefanovics

Angéla túlkoros, a kis proliány koraérett romlottságát csak jelezni képes Zelmájáról. Széles Tamás Schierke rendőrének energiája rámegegy a kínosan eltúlzott brutalitásra. A maga szerényebb funkciójában tulajdonképpen egyedül Kocsó Gábor (Quaquaro) nyújt destruktív sunyiságában hiteles, az előadást egy fontos színnel árnyaló alakítást.

A nem túl kedvező csillagzat alatt született produkciónak a befejezése is hiányérzetet kelt. A Johnné üldözését kísérő nagy zenebonában elsikkad a mű egyik legtragikusabb, legmegrendítőbb mozzanata: a korábban annyi figyelemmel és gyengédséggel övezett kisgyermeknek, a patkányok legártatlanabb áldozatának magárahagyatottsága, a sorsa iránti teljes közöny.

Bár az előadás így is negyed tizenegyig tart (igaz, ezen a merőben fölösleges második szünet elhagyása segíthetne), mégsem közvetíti a dráma teljességét, amiről a sokszor ártalmasan erőszakos húzások, valamint a megfelelő hangsúlyok hiánya egyaránt tehetnek. Így az amúgy is benyolult cselekmény nehezen követhető, amit a premier estéjén jól mutatott egyes súlyos, a cselekmény mélyrétegeibe világító célzások nézőtéri visszhangtalansága. (Gondolok például Hassenreuter megjegyzésére, miszerint irigyli Johnnét békés, nyugodt, minden tragikumtól mentes életéért, vagy John hátborzongatóan naiv kijelentésére, miszerint a gyereklopást inkább az ő „anyusáról” lehetne feltételezni.)

Az alkalom elszalasztása annál sajnálatosabb, mivel a sikerhez – akár a rendező, akár a főszereplők s néhány epizódszereplő személyét tekintjük – tulajdonképpen minden feltétel adva volt. Ám erre a színházi estére Jouvét Istene nem szállt le a közreműködőkhöz.

GERHART HAUPTMANN: PATKÁNYOK (Radnóti Színház)

FORDÍTOTTA: Parti Nagy Lajos. **DÍSZLET:** Menczel Róbert. **JELMEZ:** Benedek Mari. **DRAMATURG:** Morcsányi Géza. **ZENE:** Melis László. **RENDEZŐ:** Valló Péter.

SZEREPLŐK: Szombathy Gyula, Martin Márta, Hámori Gabriella, Lengyel Tamás, Parti Nóra, Szervét Tibor, Schell Judit, Schneider Zoltán, Gubás Gabi, Moldvai Kiss Andrea, Stefanovics Angéla f. h., Kocsó Gábor, Széles Tamás.